

4.0. ОЦЕНА СТАЊА И ПОТЕНЦИЈАЛА

Подручје Голије садржи предео **високих сценских квалитета**, са манифестицајама јединственог и **традиционалног коришћења земљишта** и друштвеном организацијом која још постоји у људским насељима и локалним обичајима. То је подручје **изразитих предеоних вредности**, које представља **центар генетске, специјске и екосистемске разноврсности** у Србији, на Балкану и Европи.

На основу разноврсности комплекса биотопа цело истраживано подручје, представља хармоничан предео, који се развија и мења као резултат узајамног деловања социо-економских, културних и природно-просторних фактора.

Типизација предела је показала да се Парк природе Голија, као и цело подручје истраживања може да сврста у **културни предео**, односно подтип **природни блиски културни предео**¹, у оквиру кога се издвајају следећи комплекси биотопа са изразитим представницима врста: *шуме и експлоатационе шуме, отворена подручја са појединачним дрвљем и шумарцима, отворена подручја на сувим стаништима, њиве, ливаде и пашињаци, стајаће воде и тресаве, текуће воде и насеља.*

4.1. ПРИРОДНЕ И КУЛТУРНО-ИСТОРИЈСКЕ ВРЕДНОСТИ

Посебне природне вредности подручја Голије у целини, на основу налаза Завода за заштиту природе Србије, чине:

- *флористички биодиверзитет* са око 900 таксона биљног света,
- *рефугијални карактер* станишта,
- *један од најзначајнијих центара реликтних биљних врста и терцијарних реликата,*
- *значајне ендемичне, реликтне и угрожене врсте флоре,* као и врсте које повезују западни и централни део Балканског полуострва,
- *ендемизам и реликтност* су посебно заступљени у шумским заједницама које гради *планински јавор (Acer heldreichii),* која представља, у ботаничком погледу, **симбол планине**, а посебан значај има *зеленика (Plex aquifolium),*
- *ботанички значајна подручја чине очуване лишћарске и лишћарско четинарске шуме прашумског типа,* као и шуме четинара, посебно субалпijske смрче,

¹ Предео који је од стране човека уређен и коришћен, чији је биљни покривач, као индикатор интензитета коришћења на великим површинама, **близак потенцијалној природној вегетацији**, а у ретким случајевима је, у граничним подручјима, индентичан са њом.

- *пејзажне, геоморфолошке, хидролошке, фаунистичке и друге специфичности подручја.*

Споменичко наслеђе Голије карактерише:

- *присуство споменика културе изузетног значаја* који припадају највреднијем делу средњовековног цивилизацијског наслеђа: манастири Студеница (UNESCO) и Градац,
- *разноврсност и специфичност објеката* од праисторије до данашњих дана,
- *очуваност амбијента око појединих добара,* руралних, а понегде неизмењених природних одлика,
- *значајни налази средњовековног рударства и изузетно очувано традиционално градитељство,*
- *присуство бројних значајних споменика* у непосредној околини Парка: просторна културно-историјска целина Рас-Сопоћани (UNESCO) и др.

Добра градитељског наслеђа, употпуњавају слику о богатству и вредности природне и створене средине и назначавају правце простирања природних и културних стаза, основних репера и визура који карактеришу ово подручје.

С обзиром да су битне функције заштићених подручја: научно-истраживачка, васпитно-едукативна и туристичко-рекреативна, природно и културно-историјско наслеђе Голије представља велики, али још недовољно искоришћен развојни потенцијал.

4.2. РАЗВОЈНИ ПОТЕНЦИЈАЛИ

Земљиште - пољопривреда. Могућност и начини коришћења земљишта су условљени низом ограничавајућих фактора. Само на нижим надморским висинама, (до 600 m), могуће је гајење скоро свих култура, а с порастом висине све су већа ограничења, па и могућност било каквог интензивнијег искоришћавања, изузев под травњацима или шумом.

Бонитетне класе

Бонитетна класа	Врсте земљишта	Површина (ha)	%
IV	Вертисол, флувисол песковит, делувијум	825.34	0.7
V	Псеудоглеј	2.685.54	2.3
VI	Калкокамбисол, еутрични камбисоли	24.176.80	20.9
VII	Дистрични камбисоли, лувисол, ранкери	86.144,46	74.4
VIII	Литосол, регосоли	19.250,23	1.7
Укупно		115.756,00	100.0

Потенцијали земљишта према педолошком покривању су следећи:

- Калкокамбисоли и еутрични камбисоли (земљишта подложна ерозији) погодни су за гајење ратарских култура које успевају на већим надморским висинама (раж, јечам, овас или кромпир). На нижим висинама могућност гајења разноврснијих култура се повећава (воћњаци).

- Земљишта на силикатним супстратима (подложна водној, а на већим висинама еолској ерозији) погодна су за гајење ратарских култура и лака за обраду у зависности од надморске висине и нагиба.

- Ранкери су земљишта на већим висинама (од 1.000 m) еродибилна су и непогодна за гајење ратарских култура, а најподеснија су за пашњаке и ливаде, уз одговарајућу негу али уз велики опрез због ерозионих процеса.

- Литосоли и регосоли било ког дела Голије, не могу се користити за било коју производњу, јер су плитки, каменити, често непроходни и еродирани.

Голија поседује знатан потенцијал ливада, пашњака, рудина. Отворени предели Голије обухватају око 47% територије, што не значи и да је цела површина примерена сточарству. На овим просторима се задржао највећи број реликтних и ендемичних врста.

Шуме - шумарство. Шуме Голије, са преко 50% припадајуће површине, представљају један од основних ресурса развоја, без обзира на посебне намене и режиме.

Производни потенцијал износи 45,0% у односу на могући. У односу на производну снагу станишта производни потенцијал подручја Голије се користи са 50,0%, а пропратни ефекти су умањена стабилност и полифункционални ефекти, уз отежане услове за газдовање шумама у целини.

Проблем развоја шумарства у новим условима отвара низ питања стручне, али и економско-социјалне природе. Одређен број шумских основа, као и други планови и програми газдовања (ловство, риболовство и др.) нису, у целини, усаглашен са утврђеним режимима и мерама заштите.

На самом подручју присутна је првенствено примарна, примитивна обрада дрвних сортимената, а индустријски комбинат из Ивањице, својевремено носилац развоја подручја, престао је са радом. Прикупљање секундарних производа је ограниченог обима, а њихове прераде на подручју нема.

Фауна - ловство и риболовство. Цени се, да ове активности имају солидне предуслове за развој.

У ловиштима на подручју Голије је, због изостанка адекватних узгојних мера, бројно стање основног матичног фонда и одстрел главних врста гајене дивљачи, врло скроман и вишеструко мањи у поређењу са природним одликама станишта и економским капацитетом.

Подручје Голије је pogodно за развој рибарства, рибарског коришћења отворених вода, спортски риболов у висинским, салмонидним водама и производњу риба у салмонидним, пастрмским рибањацима. Постојећи рибањаци, уз интервенције и реконструкцију, као и увођење савремених поступака производње, могли би успешно да се користе. У погледу заштите квалитета воде, интереси рибарства и рибничарства су идентични са интересима водопривреде.

Водни ресурси – Хидроенергетски потенцијал. Водопривредна основа Србије и сродне студије су истакле следеће чињенице од стратешког значаја за развој и планирање коришћења водних ресурса на нивоу Србије:

- **неравномерну просторну распоређеност вода** - квалитетни водни ресурси налазе у брдско-планинским подручјима, удаљени од центара потрошње воде,

- **изражену временску неравномерност вода** - маловодни периоди су у време повећаних потреба у свим видовима коришћења вода.

Текуће воде сливних подручја Студенице и Моравице, а и осталих мањих притока, имају велике протицаје који се не смањују ни у периоду малих вода те су проглашени за **заштићена изворишта националног и регионалног значаја.**

Подземне воде представљају вредан потенцијал који се највише користи на подручју за индивидуално снабдевање становништва. Издавају се следећи простори различитих услова за водоснабдевање: *условно безводни терени, слабоводопрпусни терени, водопрпусни, доброводопрпусни терени и карстни терени.*

Конфигурација рељефа доводи до брзе концентрације отицаја и појаве екстремних протицаја, те **поплаве** могу да угрозе ниске, приобалне, терене у средњем и доњем току река Моравице, Студенице, Брвенице, али и мање воде могу да оштете путеве и мостове и насеља при појави бујичних вода.

Због непостојања водопривредне основе подручја отварају се дилеме око избора локација, количина, начина водоснабдевања и захтева за индустријским коришћењем вода, а у односу на постојеће режиме заштите природе и извориш, нестручно и нерационално каптирање извора – мада, за сада, експлоатација вода не превазилази природно прихрањивање издани.

Сматра се, да се регионалне потребе за водом, не могу задовољити без изградње акумулација на водотоцима у регионима богатим квалитетном водом.

Поред тога, без обзира на величину протицаја малих вода, не може се рачунати на њихову способност да прихвате органске и друге загађујуће материје из отпадних вода насеља и привредних погона, што захтева њихово претходно пречишћавање.

Минералне сировине - рударство. Степен истражености металних и појединих минералних сировина за индустрију грађевинског материјала, знатно је нижи у односу на исти код енергетских и једног дела неметалних минералних сировина. Озбиљних лежишта минералних сировина, за сада, нема. Међутим, развојем технологије и новим резултатима, ово подручје може поново да постане значајно за експлоатацију угља и магнезита. Осим тога, постоји евидентна потреба и могућност за локалним коришћењем више врста грађевинског камена.

Туризам. Стање туризма на Голији је одраз ранијег, а и садашњег стања економске и организационе моћи у туристичкој привреди. Осим тога, Голија са Радочелом и Чемерном је била на периферији интересовања државе као инвеститора, а у односу на Копаоник, Златибор, Тару и Брезовицу.

На истраживаном подручју смештајни капацитети су, искључиво, у ниским категоријама, а њихова попуњеност је врло мала. Број лежаја и њихова структура су скромни у односу на потенцијале и атрактивност простора истраживања, али ипак представљају значајну вредност за почетак озбиљнијег и другачијег туризма – одрживог туризма који може имати солидан број клијената на локалном, националном, па и на ширем нивоу.

Комплементарног облика смештаја који ради, има врло мало, а довршавање започетих одмаралишта се доводи у питање јер је извесно да инвеститори не располажу одговарајућим средствима.

Мали број сеоских домаћинстава легално обавља туристичку делатност као допуну основним привредним активностима. Не постоји категоризација соба и услуга, што овај вид туристичке понуде чини тржишно непозиционираном, у сфери "сиве економије".

Угоститељски капацитети изван оних у смештајним објектима су малобројни, малих капацитета, лошег ентеријера и угоститељске опреме, без ексклузивне и препознатљиве понуде. Нема категорисаних објеката и не може се говорити о озбиљнијем укључивању угоститељства у туристичку понуду.

Понуда спортско-рекреативних терена, објеката и активности је на рудиментарном нивоу, али се напредак и иницијатива примећују (ски-инфраструктура и терени за мале спортове).

Генерално се може рећи, да због ограниченог обима смештаја, ниских категорија објеката, непостојања пратећих садржаја, ванпансионске понуде и неадекватног маркетиншког приступа простор истраживања има врло малу посету туриста, мали број ноћења и самим тим мале економске ефекте како за власнике објеката, тако и за локалне заједнице, регион и државу. Иако је Просторним планом Републике Србије подручју Голији дат висок значај (високо планинска туристичка регија I степена), а већи део је и проглашен за Парк природе и Резерват биосфере, Голија не представља препознатљиву туристичку дестинацију, осим комплекса манастира Студеницу који је на UNESCO-вој Листи светске баштине. У овом тренутку овај простор практично представља излетничку дестинацију са циљем посете манастирима.

4.3. ЕВАЛУАЦИЈА ПРИРОДНИХ ПОГОДНОСТИ ЗА РАЗВОЈ И РАЗМЕШТАЈ ПОЉОПРИВРЕДЕ, ИЗГРАДЊЕ И ЗИМСКОГ ТУРИЗМА

На основу података и истраживања у оквиру документационе фазе рада на просторном плану, извршена је, методом сукцесивне елиминације, евалуација терена погодних за различите намене, при чему су основни коришћени критеријуми били нагиб терена и хипсометријске карактеристике, а зависно од поједине намене, употребљени су и додатни критеријуми.

Закључено је, да је намена **шуме** није спорна на целом подручју, али да се, са становишта Плана и квантификације приоритетних развојних потенцијала, појављује потреба дефинисања просторних погодности за пољопривреду, посебно сточарство, иградњу, а да је неопходно сагледати могуће расположиве терене за алпско смучање.

Пољопривреда. Терени погодни за ратарство налазе се на окућницама, на нижим катама, уз насеља Ушће и Ратари, док су за сточарство, које је традиционалног типа, повољни терени у алувијима река и на површима, по целој површини подручја.

Иградња. Општи је закључак да је већ постојећа изградња заузела најповољније и једино могуће терене за изградњу, који су ограничених капацитета, те да се планом нова заузећа морају усмеравати ка постојећим локацијама и скупинама објеката.

Зимски туризам. Синтезом општих и критеријума карактеристичних за евалуацију повољности терена за скијање (елиминација зона заштите I и II степена и површина испод 700 m н.в.), установљена је погодност појединих терена у оквиру истраживаног подручја. Погодности за нордијско смучање су присутни на целом подручју и зависе искључиво од климатских фактора. Терени погодни за алпско смучање, првенствено рекреативног типа, су дисперзно распоређени на мањим површинама на целом подручју, уз минимум терена изнад 1000 метара. Услед дисецираности рељефа и распрострањености шума и зона заштите, они се не могу повезати у континуални систем, већ се само могу везати за већ постојеће скупине.

4.4. ДЕМОГРАФСКИ РЕСУРСИ

Крајње неповољно демографско стање на подручју је резултат, како његове постојеће просторно-функционалне структуре, тако и његовог периферног положаја у односу на главне развојне осовине у овом делу Републике. Непостојање значајнијих урбаних агломерација (с већом концентрацијом демографских и функционалних капацитета) у његовој непосредној близини представља, ограничавајући фактор укупног развоја.

Истраживано подручје одликују следећи неповољни елементи демографског развоја:

- константан популациони пад, који се јавља у, практично, свим посматраним насељима;
- интензиван процес иселавања становништва, који се последњих десетак година успорава, услед смањења броја потенцијалних емиграната;
- поремећаји у свим релевантним демографским структурама;
- интензивирање процеса демографског старења, које резултира и континуираним падом природног прираштаја и урушавањем свих основних функционалних контингената становништва;
- мало учешће жена фертилне старости у већини насеља, што ће се, свакако, негативно одразити на будућу репродукцију и обнављање становништва;
- драстично опадање и неповољна старосна структура контингента радно-способног становништва, који представља потенцијалну понуду радне снаге, што је крупни ограничавајући фактор даљег привредног развоја подручја;
- тренд сталног, динамичног, смањења радне снаге (контингент активних лица је преполовљен) и висок степен њене искоришћености, са изузетно неповољном старосном структуром (тзв. процес "сенилизације" у пољопривреди) и недовољној понуди радне снаге;

- високо учешће пољопривредног становништва, упркос његовом интензивном смањењу у апсолутном износу (за око 35%);
- константно смањивање, ионако ниског, коефицијента опште насељености, тако да поједини делови планског простора постају, практично, ненасељени, без обзира на изузетну постојећу дисперзију насеља;
- деформације у мрежи насеља, као резултат процеса њихове демографске атомизације и повећање мреже патуљастих насеља;
- интензивирање уситњавања домаћинстава.

Резултанта дугорочних неповољних развојних и демографских токова на подручју Плана је његова континуирана, комплексна стагнација, која резултира трансформацијом у подручје егзодусног карактера, уз цео негативне промена у демографским процесима и структурама.

4.5. СТВОРЕНИ РЕСУРСИ

Мрежа насеља. Мрежа насеља на подручју Голије има периферни статус у мрежи насеља Републике Србије, и одликује се слабом отвореношћу и развијеношћу веза, са суседним тако и ширим подручјем. Основу чине уситњена аграрна насеља слабо међусобно повезана, а негативни процеси у мрежи су се одвијали, углавном, стихично и нису плански усмеравани.

Физичко-географска ограничења и социјално-економска и саобраћајна изолованост, утицали су на пражњење насеља (преко 1.000 m н.в.), па њихов опстанак и даљи развој зависе од близине и степена развијености насеља којима гравитирају.

Општинска средишта Ивањица, Рашка и Сјеница немају довољно снаге за иницирање и покретање развоја ове (ad hoc) просторне целине, а у односу на Нови Пазар и Краљево, који представљају најјаче нодалне центре у непосредном окружењу, подручје је периферно лоцирано и са њима саобраћајно веома слабо повезано.

По развијености функција и мешовитој структури делатности издвајају се два насеља која су се развила у локалне центре са јачим секундарним и терцијарним функцијама и која имају довољан саобраћајни положај уз магистралне путеве:

- **Ушће** (Краљево) и
- **Дуга Пољана** (Сјеница).

Она се сматрају приоритетним **центрима заједница насеља**, обједињују више примарних села у једну просторно-економску и друштвено организовану целину. Иако мањег значаја, по својој структури, карактеру и сопственим развојним програмима, у односу на подручје

Голије, могу се да класификовати као **секундарни општински центри**.

Локалним центрима на подручју припадају следећи **центри месних заједница**, мада различитих развојних потенцијала:

- **Братљево, Дајићи, Девихи, Ерчеге, Међуречје, Ковиле, Врмбаје и Коритник** (општина Ивањица);
- **Рудно, Студеница, Савово и Мланча** (општина Краљево);
- **Градац** (општина Рашка).

Центри месних заједница, који су ван граница истраживаног подручја, али којима функционално припада део насеља, јесу: **Трнава** (Рашка) и **Беле воде, Шароње, Штитаре** (Нови Пазар).

Елементарне туристичке карактеристике и неспорне потенцијале имају насеља / локалитети:

- **Студеница, Рудно** (Краљево),
- **Беле Воде, Девихи, Голијска река** (Ивањица) и
- **Одвраћеница** (Нови Пазар, Ивањица, Рашка).

Генерално се поставља питање опстанка и оправданости одржавања насеља у најмање повољним појасевима за насељавање, на највишем планинском терену, без довољно привредних извора егзистенције и удаљених од развијенијих центара на подручју.

Могућа су два правца деловања: пражњење овог подручја уз пресељење становништва или његове вештачке урбанизације, помоћу што бољег саобраћајног повезивања и локације неких непољопривредних производних капацитета.

С обзиром на исказане трендове, може се очекивати природно гашење појединих забачених села, попут Васиљевића, Раста и Врха, као и засеока који за сада немају услова за развој.

Изградња. У функционалном смислу већина насеља је примарног карактера, односно припадају класичним сеоским насељима разбијеног типа, са екстензивном пољопривредом која условљава начин изградње, врсту објеката и организацију кућишта.

Зачеци савремених урбаних квалитета, јављају се само у центрима заједница насеља, центрима локалне самоуправе који, осим својих унутрашњих, имају развијене и спољне функције према примарним сеоским насељима у окружењу, обједињујући од 1000 до 3000 становника.

Центри су смештени на релативно повољним локацијама и око њих су сконцентрисани и сви новији објекти, као и објекти за “повремено становање”.

Опште карактеристике изградње су:

- већином неквалитетан грађевински фонд

(дрвене талпаре на “ћерт”), са великим бројем старих, стамбених и помоћних објеката;

- део незавршених новијих објеката (стамбених и производних);
- већи број јавних објеката (месне заједнице, школе, сеоски домови културе, производни објекти) који су напуштени и у фази су пропадања;
- неуређена дворишта и заједничке, јавне површине.

За постојећи **стамбени фонд** се може рећи да у погледу броја станова и њихове величине у овом тренутку задовољава потребе становништва. Изузетно је велики број привремено ненастањених и напуштених станова, нарочито у ивањичком делу простора, који ће, уколико се не буду користили и одржавали врло брзо постати руине.

Стандард становања није на нивоу савремених потреба, јер само 2/3 станова има водоводне инсталације, око 1/3 станова има купатило, а нужник још мањи број. Ова група станова се не може укључити у туристичку понуду сеоског туризма.

Знатан број станова за одмор и рекреацију, нарочито на локацијама Одвраћеница, Дајићко брдо-Беле Воде и Студеница указује на атрактивност ових локација, али и на нерационално коришћење земљишта.

Бесправна/непланска изградња објеката је регистрована на целом подручју. Анализом расположивих података и увидом на терену, евидентно је, да је у највећем броју случајева реч о индивидуалним викенд објектима, затим о објектима инфраструктуре, док је знатно мање реч о производним и услужним објектима. Највећа концентрација бесправно изграђених индивидуалних викенд објеката је на ширем подручју локалитета: **Беле воде/Дајићи, Одвраћеница**, затим **Девихи**, а појављује се и код **Студенице**, који су свим претходним плановима и програмима словили као нови туристички центри.

Са становишта развојних потенцијала издвојена су следећа насеља на самом подручју:

- **Беле Воде – Дајићи.** Седиште Управе Парка природе, један од будућих полифункционалних центара, са развијенијом туристичком понудом. Посебну погодност представљају пашњаци и ливаде који се користе за рекреативно скијање. Постоји проблем дивљег каптирања извора и неконтролисаног испуштања отпадних вода. Постоји већи број бесправно изграђених објеката на ширем локалитету.

Одвраћеница. Може се говорити као о већ формираном туристичком пункту, на гребен-развоју планине, (општине Ивањица, Нови Пазар

и Рашка), који има просторних услова са ширење. Поред већег броја викенд објеката, постоји и неколико објеката са смештајним капацитетима и ресторанима, спортским теренима, жичаром и смучарском стазом. У непосредној близини на рашчанској страни постоје и две значајније групе викенд објеката које се могу повезати.

Тренд индивидуалне изградње је у супротности са **I** и **II** степеном заштите и заштитом изворишта **I** категорије. Евакуација отпадних вода представља посебан технички и незанемарљив економски проблем. Постоји захтев за флаширање воде на самој Одвраћеници.

- **Девихи.** Насеље има повољан геосаобраћајни положај и центар је заједнице села са одговарајућим фондом јавних објеката и функција и зачетком сеоског туризма и мале привреде - највећа концентрација становништва, производних и јавних објеката. Проблем представља ограниченост простора за градњу, нерешено питање отпадних вода, неуређеност насеља.

- **Голијска река.** Вишенаменски туристички, шумарски и сточарски пункт, испод самог Јанковог камена, на регионалном путу Ивањица-Дуга Пољана. Планиран као центар за зимски спортско-рекреативни туризам. Од се издвајају: хотел "Голијска река" (власништво ЈП "Србијашуме") са депандансима, рекреативни садржаји (фудбалски стадион и асфалтирано игралиште) и две фарме (зимовник у Голијској реци и фарма Преко брдо). Нема изграђених комуналних објеката, нити уређај за пречишћавање отпадних вода. Концепција планираног система и капацитета скијашких терена не уклапа се у постојеће режиме заштите.

- **Студеница** - Заштићена просторна културно-историјска целина (UNESCO). Центар заједнице насеља на општини Краљево и улазни пункт у заштићеном подручју. И поред постојећих обавеза, до данас није донет одговарајући урбанистички план. Присутни су недовољна археолошка истраженост целог простора, дилеме око граница заштитне зоне, пролаз реконструисаног регионалног пута и даље угрожава споменике културе, бесправно подигнути објекти, али и нови захтеви су све присутнији. Постоје захтеви за каптирање минералне воде.

- **Рудно.** Центар месне заједнице у оквиру Парка природе, са задовољавајућом концентрацијом јавних објеката и релативно развијеном туристичком понудом.

На терену је констатован и одређен број већ изграђених инсталација РТВ-е, мобилне телефоније, ПТТ-а, а према достављеним подацима треба очекивати и значајан број нових захтева.

Заузимање сваког значајнијег врха за постављање инфраструктурних објеката (телекомуникациони торањ, мобилна телефонија, РТВ релјеј) доводи до деградације простора и амбијента.

Саобраћај. Опште стање путне мреже у обухвату Плана је веома лоше. Укупна дужина путне мреже је око **1220 km** - односно **0,098** дужних km путне мреже по km² површине обухвата Плана - од чега је само око **115 km** са асфалтним коловозним застором.

Ободна саобраћајна повезаност општинских центара, којима административно припада подручје Голије, магистралним путевима је релативно добра.

Путеви у периферним подручјима Голије, који су оријентисани на суседне просторе, доминатнији су и у експлоатационом погледу прихватљивији. Међусобна комуникација села на Голији, посебно у планинском делу, није посебно изражена.

Постојеће саобраћајнице које повезују унутрашња насеља Голије, лоших су капацитета и слабих интезитета, а формирана су, углавном, у доли-нама водотока. Становници ових насеља су принуђени на пешачка или веома отежана колска кретања - што онемогућава било какву привредну иницијативу.

4.6. ТЕХНИЧКА ИНФРАСТРУКТУРА

Водоснабдевање. На основу социо-економских карактеристика становништва и уочених тенденција, процењује се, да је стварна потрошња воде мања у односу на претпостављене потребе становништва (око 80 l/ст/дан). Ограничавајући фактор код изградње водоводне мреже представљала су дисперзно размештена насеља, са великим бројем заселака и морфолошке карактеристике терена. Локални водоводи су често грађени од стране самих мештана, па део водовода не испуњава потребне санитарно-техничке услове, а каптаже су примитивно урађене и без зона санитарне заштите. Њихово одржавање је препуштено месним заједницама. Контрола квалитета вода не постоји. Надлежне службе не располажу информацијама о каптираним изворима, њиховој издашности, и др.

Канализација отпадних вода. Канализациона мрежа мна подручју не постоји. Оптимално решење/адекватан модел одвођења отпадних вода је један од приоритета. Изграђену канализацију има само насеље Ушће, али отпадне воде се не пречишћавају.

Електроенергетски објекти. У структури потрошача, најзаступљенији су домаћинства и административно-комерцијални потрошачи. Потрошња електричне енергије, посебно у домаћинствима, у периоду деведесетих је

нтензивно расла због све веће примене у топлотне сврхе и њене неекономске цене, што је један од највећих проблема енергетике на овом подручју. Индустијска потрошња није значајно заступљена.

Конкретни проблеми на подручју су: једнострано напајање ТС 35/10kV Ушће и Куманица и велике дужине линија 10kV које напајају велики број трансформаторских станица 10/0.4kV (на правац ТС Ушће - ТС Добри до су повезане 33 трафостанице, док је на правац Црњево - Куманица, који је тренутно под напоном 10kV, прикључено 47 трафостаница). Сви електро и остали водови на подручју су ваздушни, а већи део је доста нехомоген и застарео у погледу употребљености материјала и опреме.

На подручју истраживања не предвиђа се значајнији пораст потрошње електричне енергије. Планирани раст је последица је потрошње електричне енергије већ постојећих потрошача, а постојећа електроенергетска инфраструктура одговара овим енергетским потребама.

Величина објеката, напонски ниво, као и њихова инсталирана снага зависиће, превасходно, од енергетских потреба нових потрошача и њихове локације, што би условио ревизију резултата, а самим тим и изградњу нових електроенергетских објеката.

Телекомуникације. Постојеће централе Ушће (800 инсталираних прикључака), Студеница (752 инсталирана прикључака), Рудно (200 инсталираних прикључака), Савово (200 инсталираних прикључака) и Мланча (200 инсталираних прикључака) су аналогне кросбар централе и ускоро треба да буду замењене дигиталним централама сличног капацитета - изузев Ушћа, где је потребан капацитет око 2000 прикључака.

Системи преноса су **недовољног капацитета** и треба да буду замењени већим капацитетом. Покривеност приступном мрежом до корисника је добра, изузев за Ушће, Тадење, Бзовик, Дражинићи и Рудно.

Проблеми у функционисању су: застарелост технологије и опреме, недовољан капацитет и лош квалитет приступне мреже (Ушће, Тадење, Бзовик, Дражинићи и Рудно) и недовољна техничка опремљеност службе за одржавање, с обзиром на разуђеност и конфигурацију подручја.

4.7. ЖИВОТНА СРЕДИНА

Анализом постојећих меродавних, статистичких и других података, долази се до следећих закључака:

- **Квалитет ваздуха је очуван.** Загађење ваздуха присутно је у насељима по ободу подручја и у зонама рудника и каменолома (SO₂, честице

прашине, чађи). У свим случајевима, реч је о вредностима које су у границама максимално дозвољених концентрација, што указује на мали емисиони потенцијал присутних загађивача. Измерене вредности, скоро најмање у односу на друге крајеве Србије, просечних годишњих депозиција сумпора, азота и тешких метала (арсена, кадмијума и цинка) на Голији за период 1985-1995. године указују на висок квалитет ваздуха.

- **Квалитет површинских вода је у већем делу подручја очуван.** Квалитет воде највеће две реке, Моравице и Студенице, не одговара по свим критеријумима захтеваној класи (на прелазу између захтеване и лошије класе). Највише је присутно загађење органским материјама из насеља. Воде Студенице и Моравице се по првом критеријуму сврставају у најчистије реке (I класа), а по другом критеријуму, Студеница се налази у II класи, а Моравица у I класи. На обе станице, Ушће и Градина, присутна је β-мезосапробност вода (II класа). Ове две реке су у изворишним крацима чисте планинске реке, као и сви остали водени токови којима ово подручје обилује.

- **Земљиште је угрожено** првенствено ерозијом, неодговарајућом обрадом, употребом вештачких ђубрива и средстава за заштиту биља и неконтролисаним одлагањем отпада, као и загађивањем у зонама рудника и каменолома, односно привремених позајмишта - без одговарајуће ревитализације и рекултивације.

- **Негативан утицај буке је локалног карактера** (зоне рудника, каменолома, и у Ушћу), док утицај јонизујућег зрачења и радиоактивне контаминације не постоји.

5.0. ПОЛАЗНЕ ОДРЕДНИЦЕ СТРАТЕГИЈЕ

5.1. Ограничења и конфликти

Брдско-планинско подручје Голије карактеришу следећа ограничења, која представљају корективни фактор у квантитативном и у квалитативном смислу при дефинисању оптималне намене и квантификацији основних развојних параметара:

- *Разбијени систем насеља,*
- *Ниске густине насељености (12,7 ст/км²) и неповољне демографске карактеристике-депопулација (најдубља демографска старост),*
- *Економска неразвијеност,*
- *Неизграђена саобраћајна инфраструктура и недовољна покривеност квалитетним саобраћајницама,*
- *Слабо развијена насељска и регионална инфраструктура,*
- *Низак ниво комуналне опремљености насеља,*
- *Природни процеси као последица примарно антропогеног утицаја (ерозија, зарастање ливада и пашињака).*

Поред наведених, на овом простору постоји и низ специфичних, "ограничења развоја", приоритетног карактера: простори заштићене природе и споменици културе са својим окружењем, стандарди квалитета средине као и све друге вредности, локалног или регионалног карактера, а које још нису препознате, истражене и валоризоване.

Ограничења се препознају и кроз важећу законску регулативу на националном нивоу и усвојена/ратификована међународна документа која предодређују основне намене, начин и капацитете коришћења.

Не мањи значај имају претходна наведена ограничења економског и демографског типа која сужавају развојне опције. У том контексту, просторни капацитети одређених локација – гранични капацитети коришћења простора/ресурса могу да представљају посебан арбитрарни фактор и узрок конфликтних ситуација. Водоснабдевање, третман отпадних вода и стриктни услови коришћења ресурса отварају питања исплативости инвестиција по појединачним програмима и на појединим локацијама.

Високи трошкови инфраструктурног опремања и неопходно структурно прилагођавање, биће један од најкрупнијих ограничавајућих фактора развоја. Основни конфликтни односи јављају се на релацији заштите (у општем смислу и по свим компонентама) са потребама делатности, изградње, инфраструктуре и потребама локалне

заједнице која кроз очекиване програме, а без помоћи са стране, не може да валоризује развојне потенцијале.

5.2. Потенцијали

Пасивним потенцијалима развоја подручја планине Голије, које карактерише изолованост и привредна неразвијеност (али који у посматраном контексту јесу условна предност), сматрају се:

- *Повољан геостратешки положај.* Смештена у централном делу планинског комплекса, између Таре, Златара, Пештера и Копаоника, представља природно средиште њихове функционалне интеграције;
- *Очувана животна средина.* Квалитет и особености средине и њени потенцијали, од значаја за ширу заједницу, морају да уживају сву потребну заштиту и подршку. Голија није само природни, већ и историјски и људски рефугијум;
- *Богатство природним ресурсима.* До сада није извршена адекватна валоризација шумских, пољопривредних, водопривредних, туристичких и других ресурса којима ово подручје обилује. Планом се пружа се могућност да се на подручју примени концепт одрживог развоја који је компатибилан са примарним циљевима заштите;
- *Изузетна природна и културно-историјска баштина.* Основа за развој посебних видова научног, културног и екотуризма, са акцентом на етнонаслеђе. Недовољна истраженост и недовољна улагања у конзервацију, реконструкцију, ревитализацију/пренамену објеката и презентацију добара, није омогућила њихово валоризовање као неспорног научно-истраживачког, васпитно-едукативног и туристичко-рекреативног потенцијала;
- *Статус подручја.* Омогућава укључивање у разноврсне програме и активности са коришћењем специфичних извора средстава на интернационалном и националном нивоу.

5.3. Закључна оцена

Подручје Голије је изразити пример прожетости природних и културних вредности које треба обједињено валоризовати, унапређивати и користити.

Демографска ревитализација подручја зависи од реализације националне стратегије развоја брдско-планинских подручја, али и од материјалне и логистичке подршке појединачним пројектима.

Невелики број од 14752 становника на истраженој површини од 1157,56 km² представља драгоцен ресурс, које је неопходно посебним подстицајним економским политикама привредно ангажовати,

а ширим спектром запошљавања подржати оно становништво које би се вратило на Голију. У супротном је могуће, да ће доћи до демографског изумирања, изузимајући неколико насеља са мањим степеном демографског виталитета.

Принцип мудрог/трајног коришћења свих ресурса кроз: развој шумарства, планинске пољопривреде, сточарства, производњу биолошки исправне хране, одрживо ловство, риболовство, развој производног занатства и

прерађивачких капацитета ослоњених на сировинску базу подручја на вишој технолошкој основи, промовисање домаћих заштићених "брендова" и укрупњавање сеоских газдинстава, могу бити основа опстанка.

Развој туризма који поседује квалитетну мотивску основу, са савременим концептима развоја, даће дати трајне ефекте на дужи временски рок.

Синтезна SWOT анализа подручја Голије

потенцијали подручја	планске могућности
<ul style="list-style-type: none"> • повољан геостратешки положај • очувана здрава животна средина, повољне природне одлике и атрактиван пејсаж • заштићене природне вредности (шумски и други екосистеми) • богатство природним ресурсима; хидро, климатски, шумски, вегетацијски, педолошки, минерални, за различите врсте активности • критичан број становника и радне снаге • постојећа комунална и привредна инфраструктура • постојећа социјална и привредна супраструктура 	<ul style="list-style-type: none"> • заштита природне и културне баштине • развој рекреативног, сеоског и здравственог туризма и компаративних активности • развој савремене комуналне и телекомуникационе инфраструктуре • развој савремене саобраћајне инфраструктуре • развој социјалне, привредне и стамбене супраструктуре • коришћење водоизворишта и планираних акумулација за потребе локалног становништва и потенцијалних туриста
ограничења и слабости подручја	опасности у планирању
<ul style="list-style-type: none"> • геоморфолошка неприступачност • слаби природни потенцијали за пољопривреду и друге активности • ниска привредна развијеност • низак степен развоја основне привредне и комуналне инфраструктуре, а нарочито саобраћајне • низак степен развоја социјалне супраструктуре (друштвених институција) • слаба или никаква развијеност мреже насеља, нарочито оних преко 1000 m н.в. • висок удео пољопривредно ангажованог становништва • висок степен депопулације и старог становништва у насељима • постепено пораст непланске изградње 	<ul style="list-style-type: none"> • нарушавање еколошке равнотеже при активирању интензивнијег саобраћаја и привредних активности • висока инвестициона улагања у развој • неодговарајућа свест становништва о природи као јавном добру (неприхватање планских решења)